

Література:

1. Панас Мирний. Незавершена проза. Том четвертий. К. : Наукова думка, 1970. 517 с.
2. Панас Мирний. Незавершена проза. Том п'ятий. К. : Наукова думка, 1970. 428 с.
3. Панас Мирний. Поезія. Публіцистика. Епістолярій. Том сьомий. К. : Наукова думка, 1971. 663 с.
4. Сиваченко М. Є. Над текстами українських письменників. К. : Наукова думка, 1985. С. 212–229.
5. Ушкалов Л. В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків : Майдан, 2012. 184 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-25>

THE MORAL AND ETHICAL FOUNDATIONS OF VERKHOVYNA'S BELIEFS IN THE NOVEL "THE CREAK OF THE CRADLE" BY IVAN CHENDEY

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКОНАНЬ ВЕРХОВИНЦІВ У РОМАНІ «СКРИП КОЛИСКИ» ІАНА ЧЕНДЕЯ

Mykhailenko V. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Lecturer at the Department
of Foreign Literature
and Fundamentals of Rhetoric
CHET "Vinnytsia Humanities
Pedagogical College"
Vinnytsia, Ukraine*

Михайленко В. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
зарубіжної літератури
та основ риторики
КЗВО «Вінницький гуманітарно-
педагогічний коледж»
м. Вінниця, Україна*

Творчість І. Чендея можна назвати літописом закарпатської історії ХХ століття. У творчості наратора яскраво відтворено гноблення, матеріальні нестатки, духовне пригнічення, утиски прав і свобод верховинців угорцями за часів Австро-Угорщини й Угорщини.

Варто зазначити, що роман «Скрип колиски» (1989) певною мірою зосереджений на тактиці критики окремих недоліків, серед яких найважливіший – пияцтво, алкоголізм, але ж держава, комуністична партія теж борються з цим злом, видаючи різноманітні «антиалкогольні» укази, розпорядження, настанови. Можна сказати, що роман,

в якійсь мірі, був кон'юнктурним на тлі найважливішого серед тих партійно-державних документів – Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 травня 1985 року «Про посилення боротьби з пияцтвом» та відповідних парламентських указів у всіх союзних республіках протягом ще того ж травня 1985 року.

У «Скрипі колиски» чимало фактів спрямовано проти непомірного споживання алкогольних напоїв, проти п'яниць і алкоголіків як із робітничо-селянського середовища, так і з управлінської й інтелігентської сфер. Так, художньо неорганічними, публіцистичними видаються нотатки Гаврила Веклинця, який фіксує історію боротьби з алкоголем у різні часи в різних народів [2, с. 172–175], його шкідливості для людського організму, моралі, виробництва, суспільства, записує конкретні факти негативних наслідків пиятик у Забережжі й навколишніх селах, згадує про директора Усть-Чорнянського лісокомбінату Бейлу Катрина (реальна особа), який провадив активну боротьбу з пияцтвом ще до указів 1985 року, навіть запровадив «Книгу честі», тощо [2, с. 195–199]. Ці замальовки, а також різноманітні «вставні» оповідання про курйозні чи жахливі випадки, пов'язані з непомірним вживанням спиртних напоїв, знаходять у романі виправдання хіба що суспільно-кон'юнктурною заангажованістю, хоча проблеми алкоголізму справді були актуальними, вони хвилювали письменника і його персонажів задовго до «Скрипу колиски».

Алкоголізм був однією з найчутливіших суспільних вад закарпатського життя (як, зрештою, і загальноукраїнського) протягом усього ХХ століття, можна було би стверджувати, що він перейшов радянській владі у спадщину від попередніх часів. Про це теж неодноразово згадується у романі «Скрип колиски», як пишеться і про те, що абсолютна більшість верховинців засуджувала схильність до чарки, вважала її злом із християнської точки зору, із позиції селянина, який повинен був дати лад землі й худобі, виконати всі належні роботи й обряди, дбати про сім'ю, її матеріальний добробут.

Основними причинами алкоголізму були матеріальні злидні й моральний занепад. Здавалося, радянська влада першу причину усуває. Дійсно, добробут верховинців поступово зростає, хоча латентне безробіття і низькі доходи були лихом для Верховини у ХІХ–ХХ сто-літтях за будь-якої влади, суттєвих зрушень у цих проблемах не спостерігається й досі. Пошук заробітків виштовхує закарпатців за межі рідного краю, відриваючи їх надовго від усталених звичаїв і переконань, і саме відхід від народного світогляду, морально-етичних засад як «застарілих», «ретроградних» тощо стає причиною

пиятик, сприймання як норми п'яного варнякання, похвальби, аморальних учинків, навіть кримінальних дій.

Викриття, засудження пияцтва у «Скрипі колиски» сприяли швидкій публікації роману. Але якщо уважно вчитатися, то можна зрозуміти, що боротьба з алкоголем – не тільки актуальна проблема у романі, але і привід повести мову про чималу групу інших, не менш гострих проблем радянського суспільства напередодні його остаточного занепаду і розпаду.

Зовнішній світ сприймається письменником і його персонажами як руйнівна сила щодо верховинських звичаїв, устоїв, моралі. Син Пригари одружується з росіяркою, але проблема не в цьому, а в тому, що вже він не питає згоди батьків, не шанує належно традицій рідного краю. Вертуна і Бугрея зі «Скрипу колиски» розбещують великі гроші, зароблені за межами Верховини, тому вони вважають себе господарями життя в рідній Забережжі, втрачаючи будь-яке моральне обличчя. Цікаво, що в сатиричних оповіданнях і повістях І. Чендея навіть «рідні» Ужгород чи Тячів позначені певними рисами «чужості» для верховинця, що є продовженням традицій української літератури XIX – початку XX ст. щодо ворожості міста для селянина, його моралі, яку місто руйнує, не даючи нічого взамін. Ці традиції також органічно вписувалися у загальноукраїнський контекст прози шістдесятництва, творчості російських «деревенщиків», закавказьких письменників.

За романом «Скрип колиски», для верховинського світогляду, морально-етичних переконань руйнівними є не стільки місто, скільки дії радянської влади [1, с. 189]. По-перше, боротьба з алкоголізмом є боротьбою з наслідками, а не причинами, з окремими фактами, а не системними явищами. По-друге, однією рукою влада з пияцтвом бореться, а другою – посилено його стимулює. Виявляється, алкоголь завжди доступний для споживача. Більше того, він є основою товарообігу в торгівлі та громадському харчуванні, від низу до верху планується тільки збільшувати його продаж, бо він дає основну виручку, суттєво наповнює державний бюджет. Журналіст Петро Головчук, головний герой роману, може викривати в газетній рубриці «Пияцтву – бій!» окремі факти шкоди від вживання алкоголю, виробничі й духовні втрати суспільства від цього, але він стає безсилим перед системою (торгівлі й державною), коли пробує встановити кількість проданого алкоголю в Забережжі, районі чи області, дізнатися про плани такого продажу і їх фактичне виконання, домогтися підвищення рівня культури у громадському харчуванні, зокрема і в закладах розпивання спиртних напоїв.

Далі – більше. З'ясовується, що спекуляцією позначена вся торгівля, бо не задовільняється виробництвом попит на якісні товари. Тільки публікація в газеті рятує двоюрідну сестру Головчука від самоуправства податкового інспектора, але ж він, землемір та інші нечисті на руку сільрадівські працівники, хабарники і безгосподарники з керівництва торгівлею, районні чиновники й надалі залишаються на своїх місцях і продовжують свою справу, бо ж не всі вміють чи мають до кого поскаржитися. Поступово виноситься вирок не одному пияцтву, а всій системі, яка насправді є призвідцем і потуральником для пияків, більшості всіх негараздів у верховинському житті. Радянська влада не зуміла навіть усунути соціальну нерівність, що вона ставила своїм основним завданням. «Неборак Стефан – бідняк [...]. Гаразду не мав давно, не має й нині» [2, с. 208]. Натомість на зміну колишній буржуазії приходять нова [2, с. 208]. Не дивно, що місцева влада після виходу «Скрипу колиски» інспірувала чергове цькування письменника в рідному Дубовому і в усьому Закарпатті, усвідомлюючи: у романі йдеться не про конкретний реальний «Барвінок» у Забережі-Дубовому чи про конкретних працівників і керівників торгівлі, а про недолугість і безсилля всієї владної системи.

Творчість Івана Чендея вкладається якраз у цей період радянського «благоденствія» (письменник помер у 2004 році, але роман «Скрип колиски» 1987 року став його творчою лебединою піснею).

Отже, морально-етичні засади переконань верховинців формувалися протягом століть й базувалися на високому рівні справедливості, рівності та взаємодопомоги. Як свідчать твори І. Чендея, вони нерозривно пов'язані з залишками язичницьких часів у обрядах і уявленнях закарпатського селянства, але серцевиною його світогляду, позиціонування себе у світі було християнське віровчення. Письменник переважно негативно змальовує духовенство, церкву як інституцію, протестантські течії, протиставляючи їм внутрішню гуманістичну сутність християнської релігії. Справжніми носіями і охоронцями народно-християнських переконань у творчості Чендея постають архетипні образи тих персонажів, у яких зазнає більшої чи меншої художньої трансформації постать прототипа – батька письменника, з яким у митця були непрості стосунки.

Література:

1. В. В. Бойко. Етнічний і національний дискурси творчості Івана Чендея : дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.01. Київ, 2017. 202 с.
2. Чендей І. Скрип колиски : роман. К. : Дніпро, 1989. 433 с.